

Dr. Kötő József

Színészképzés felsőfokon

1. Tündéerkertünkben hivatásos színjátszásról 1792. december 17-től kezdődően beszélhetünk. Az első hivatásos színjátszás együttes tagjainak ajkáról Shakespeare, Schiller, Molière színművei, az egyetemes alkotó szellem antologikus darabjainak replikái hangzottak fel. Honnan a műveltség, a szakmai tudás és az igényesség? Ha számba vesszük az 1792. évi országgyűlés október 1-jei, 22. ülésén készült jegyzőkönyvben rögzített „néző játékosok játszási engedélyért folyamodó beadványa” aláíróinak névsorát (Fejér István, Fejér János, Jancsó Pál, Köntz József, Sáska János, Verestói Mihály, Fejér Rozália, Kőszegh Terézia, Kiss Terézia), megállapíthatjuk, hogy az első hivatásos erdélyi társulatot alapító nemes ifjak az egykori iskolai színjátszás neveltjei: az erdélyi színészképzés bölcsője a nagyhírű jezsuita, piarista, unitárius, protestáns kollégiumokban ringott. Közülük is legtöbben az 1622-ben Bethlen Gábor alapította gyulafehérvári, majd a nagyenyedi akadémia diákjai voltak.

Bethlen Gábor a gyulafehérvári akadémia alapításakor Alsted, Bisterfeld, Piscator meghívásával az európai szintű oktatói-nevelői munkát kívánta megalapozni. A kor kultúrájára jellemző volt, hogy az ifjúság nevelése és a színjátszás között igen szoros kapcsolat állott fenn, mert miként a hivatásos színjátszás egyik úttörője, Kótsi Patkó János mondta *Békösöntő beszéde*ben:

„Ezekből kitetszik az, hogy a szív formálására és a nemzet karakterének jobbítására vagy elrontására is a játékszínnél alkalmasabb eszközt még az emberi elme fel nem talált.”

Természetes tehát, hogy legyőzve a kálvinista iskolák kezdeti idegenkedését a színjátszással szemben – a protestáns egyház puritán ágának előítéletei következtében – elsősorban Comenius sárospataki próbálkozásaitól ösztönözve, az iskolai színjátszás az oktatói folyamatnak a Bethlen Gábor-féle akadémián is szerves része lett. Sőt, a megkésett kelet-európai fejlődés következtében túllépett pedagógiai feladatain túl azt a szerepkört töltötte be, amit Nyugat-Európában a hivatásos színjátszás. Ily módon a jelentősebb előadások nyilvános jellegűek, s társadalomjobbító szándékok is vezérlik az alkotókat.

A hivatásos színjátszás megszületése nem jelentette a színészképzés intézményesülését. Még sokáig az önképzés jelentette a műveltség és szakmai tudás elsőrendű forrását. A zenés és prózai műveket egyaránt játszó, az anyanyelv művelése és az erkölcsnemesítés eszméinek búvkörében alkotó színművészekben a zenei képzés iránti igény volt erősebb, ezért 1819-ben megalapították a *Musicalis Egyesületet*, melynek kebelében alakult zenetanoda a hangszeres és énekművészetnek egyaránt kiváló „tanulóiskolája” volt. Ennek is

köszönhető, hogy Kolozsvár zenei élete a nemzeti opera megteremtői és ihletői közé sorolható. Nem véletlen, hogy az első magyar opera, Ruzitska József: *Béla futása* a kincses városban kerül színre. Ettől kezdve a kolozsvári zeneképzés folyamatos és magas színvonalú.

A színészképzés azonban továbbra is várat magára, s ezzel is magyarázható, hogy színjatszásunk megfeneklik az éneklő-szavaló iskola deklamáló, pátoszos játékmódoránál, s csak nagy fáziseltolódással veszi át az európai romantikus szemlélet pszichológiailag árnyaltabb, majd a bontakozó realista stílus elemeit. Még az 1841–43-as reformországyűlésen is, ahol végre a nemzeti játékszín ügye súlyának megfelelően szerepelhetett, a színészképzés ügye csak javaslatként hangzott el. Vachot Imre az *Erdélyi Híradó*-ban közzétett *Szózat Erdély nemzeti színháza ügyében* című tanulmányában a színjatszás felemelkedése érdekében színitanoda felállítását javasolta. Az indítvány nyomán a színházat szorosabb kapcsolatba akarták hozni a ma működő zenetanodával, de az uralkodói szentesítés hiánya miatt ez a terv nem valósult meg. A színjatszásnak szakmai irányításként továbbra is a kolozsvári színház nemzedékről-nemzedékre öröklődő erőteljes hagyománya szolgálhatott, melyet Kótsi Patkó János fogalmazott meg *Béköszöntő beszéde*-ben.

Az egyetemes magyar színészképzés 1865-ben oldódik meg: Pesten megalapítják a Színészeti Tanodát, amelynek olyan tanárai voltak, mint Szigligeti Ede, Egressy Gábor vagy Paulay Ede. Az Erdélyben működő színjátszók élvonala is itt nyeri el szakmai képesítését. 1893-ban indult az Országos Színművészeti Akadémia, amely szintén felvállalta az egész magyar színészképzést. Mindenképpen megérdemelne egy tanulmányt, hogyan épülnek be az erdélyi színjátszóiskola eredményei az egyetemes magyar színészképzésbe, hisz a legnagyobb pedagógiai személyiségek (Paulay, Jászai) tanulóéveiket Kolozsvárt töltötték. Meg kell említenünk, hogy a századfordulótól kezdődően olyan magániskolák is működtek (Rákosi Szidi, Hegyi Aranka, Rózsahegy Kálmán), amelyek számos, Erdélyben játszó színészt is neveltek. Például Jakabffy Dezső az Erdélyben később színiiskolát működtető Rákosi Szidi színiiskolájában tanult.

2. A külön erdélyi színészképzés kérdését a trianoni határmódosítás vetette fel.

A színészképzés a két világháború közötti romániai magyar színjatszás központi kérdése. A szakmai színvonal és az utánpótlás biztosításának legbiztosabb útja általában a színművészeti főiskolák működtetése. 1918 után, bár minden fórumon folyt a harc egy országos állami magyar színészképző létrehozásáért, a román állam ezt nem engedélyezte. Ugyanakkor tilos volt a külföldi állampolgárok szerződtetése, tehát az utánpótlás nem jöhetett a Magyarországon színművészeti főiskolát végzetek soraiból sem, a külföldi állampolgároknak még a vendégszereplését is külön engedélyhez kötötték, a

harmincas évektől kezdődően pedig éppenséggel tilos volt fellépésük. (Szinte anekdotába illő esetek fordultak elő, amikor mindenféle ravaszsággal, pl. formai házasságokkal próbáltak a színészihiánnyal küszködő igazgatók a külföldiek számára játszási engedélyt szerezni.) Ily módon egyetlen út maradt: a magán-színiiskolák létrehozása. Az 1923–24-es évtől kezdődően Nagyváradon működött a minisztérium által 45947-es szám alatt engedélyezett Hetényi-féle színésziiskola, Kolozsváron pedig Izsó Miklós készítette fel színinövendékeket, az ő keze alól került ki pl. Kiss Manyi is. 1925–26-ban Jakabffy Dezső főrendező és Csányi Mátyás karnagy működtetett színiiskolát Temesváron. A harmincas évektől a színház is foglalkozott utánpótlás-képzéssel: a Thália RT megindította a Magyar Színház Stúdióját. A magán-színiiskolát végzeteknek az országos Színész Szindikátus zsűrije előtt kellett vizsgáznuk. Azért, hogy képet alkossunk a mechanizmus működéséről, néhány példát mondunk: 1930-ban 36 erdélyi színészjelölt (köztük 29 leány) jelent meg a zsűri előtt; közülük sikerrel vizsgázott 2 férfi és 16 nő. Ezek nagyon csekély fizetésért, 2500–3000 lej havi gáziért szerződtek el a vizsgákon jelenlevő direktorokhoz. 1931-ben 27 jelölt volt (ebből 17 leány); közülük mindössze 5 bukott meg. Ez a mód azonban nem jelenthetett megnyugtató megoldást, mivel sok kompromisszummal járt, hogy megfelelő létszámmal biztosíthassák a minimális bevételt a színházak fenntartására. Ugyanakkor a megfelelő képzéshez a szükséges alapok is hiányoztak. Korabeli újságtudósítások elképesztő eseteket írnak le a színiiskolások műveletlenségéről, szakmai járatlanságáról. Mégis – mint láttuk – felszínre hoztak egy-egy tehetséget, a felkészültebbek nagyobb városokba szerződtek, zömük a vidéki színjátszás állagát pótolta.

3. A II. világháború után először sikerült Erdélyben intézményesíteni a színészképzést. Kolozsváron 1946. október 14-én a Művészeti Minisztérium 1946. április 9-i 276. számú rendelete alapján megnyílt az Állami Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola. A színifakultás dékánja Szabó Lajos lett, s a tanárok között ott találjuk Poór Lilit, az erdélyi magyar színjátszás nagy tragikáját is.

A megnyitó bensőséges ünnepén a kormány képviselőjében megjelent Suciú Camil államtitkár, Gala Galaction, a kortárs román írók egyik legtekinélyesebb képviselője, Felszeghy Ödön államtitkár a Közoktatásügyi Minisztérium képviselőjében, és nem utolsósorban Radu Cioculescu vezérfelügyelő, a művészeti minisztérium képviselője.

Az Intézet igazgatója, Nagy István zeneszerző mondott köszönetet az intézmény létesítéséért a Groza-kormányoknak és a Magyar Népi Szövetség (MNSZ) elnökségének. Mint mondotta, a főiskola legfontosabb céljai közé

tartozik, hogy maradéktalanul gondoskodjék a magyar zenei és színházi szakemberek utánpótlásáról.

A kormány képviselőjében beszédet mondó Suciú Camil nagyobb, ál-

talánosabb érvényű összefüggésekre emlékeztette hallgatóságát:

„Az együttműködés útjának fontos jelzőköve a Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola megnyitása. Ez az intézmény egy év leforgása alatt immár a második magyar előadási nyelvű főiskola (NB. az első a Bolyai Tudományegyetem volt), ami bizonyítéka annak, hogy a Groza-kormány, minden nehézség ellenére konkrét megvalósítások útján viszi előbbre az együtt élő népek őszinte megbékülését. A Groza-kormány Románia magyar anyanyelvű lakosságának tényleges és komoly szükségletét elégíti ki: lehetővé teszi azt, hogy sajátos művészetét tovább fejlessze, és szakképzett tanárok és művészek útján sugározza szét a széles rétegek felé. Őszinte szívből kívánok eredményes munkát a kormány nevében az intézet tantestületének és növendékeinek, és kívánom, hogy a jövő nemzedékeket az őszinte együttműködés szellemében nevelje.”

Felszeghy Ödön a Groza-kormány és az MNSZ együttműködése során megvalósított nemzetiségi iskolapolitika elért vívmányait méltatta, majd tolmácsolta a miniszterelnök üzenetét:

„Bukarestből való eljövetelemkor Groza Péter miniszterelnök lelkemre kötötte: közöljük a zeneművészeti főiskola tanáraival és tanulóival, hogy szívből örül az iskola megnyitásának. Amint mondotta, Tompa Mihálynak, a nagy magyar költőnek szavaival üzen az új magyar zeneművészeti főiskolának: »Fiaim, csak énekeljetek.«”

Radu Cioculescu művészeti vezérfelügyelő az iskola megnyitásának jele tőségét saját fiatalkori élményeinek felidézésével kötötte össze. Élete egyik legszebb pillanatának azt tartja, hogy ő, az egykori kolozsvári román diák, aki annyiszor gyönyörködött a nagy magyar színésznő, Poór Lili művészi játékában, ő tehetett javaslatot a művészetügyi miniszternek a kiváló művészről besorolására. Elmondta, hogy a román kultúra és zeneművészet sokat köszönhet a magyar művészeknek, különösen Bartók Bélának, aki oly nagy gonddal s olyan tökéletesen gyűjtötte össze és dolgozta fel a román nép dalait. „Ez az iskola a román nép hálája Bartók Béla munkásságáért” – mondotta a vezérfelügyelő, és kifejezte óhaját, hogy szívesen részt venne majdan az intézet fennállásának 25. évfordulóját megünneplő eseményein.

Szentimrei Jenő, a kolozsvári Állami Magyar Színház igazgatója is köszöntötte az ünneplőket, és rámutatott arra, hogy ez a főiskola az MNSZ és a Groza-kormány együttműködésének a Bolyai Tudományegyetem és az Állami Magyar Színház után a harmadik nagy alkotása. „Olyan alkotások, amelyek nélkül a magyar szellemi és művészeti élet nem tudna lélegzethez jutni.”

Kurkó Gyárfás, az MNSZ elnöke felhasználta az alkalmat, és elismerve az egyéb megvalósítások értékét is, az iskola megnyitása alkalmából köszöntő táviratot küldött Groza Péternek.

Az intézményesített erdélyi magyar színészképzés megteremtése az

1946-os esztendő nagy vívmánya volt, egyfajta garancia arra, hogy az erdélyi magyar színházak megfelelő művészi utánpótlást kapnak.

Az 1948-as tanügyi reform nyomán a Közoktatásügyi Minisztérium október 26-án kelt 249-es számú törvényerejű rendeletével az Állami Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola román és magyar tagozattal Művészeti Intézetté alakult át. A Színművészeti Kar három tagozattal működött (színész-képző, rendezői, színháztudományi), dékánja Poór Lili, tanulmányi igazgatója Szabó Lajos, tanárai Méliusz József, Tompa Miklós, Tessitori Nóra, Senkálzky Endre, Delly Ferenc, Kovács György.

Külön tanulmányt érdemelne annak a színházesztétikai eszménynek a taglalása, amelyet a tanrend az ifjú művészjelöltekbe sulykolt. Az elméleti oktatásban nem kerülhették meg a szocialista realista irányzat vulgáris tanításait, de a gyakorlati képzés terén, az akkor kötelező Sztaniszlavszkij-iskola tanítása során annak valódi lényegét: az alapos pszichológiai elemzésre alapozott, a valóság igaz arheszituációit megragadó emberábrázolást követelték meg a hallgatóktól. Ez a játéktípus volt jellemző a marosvásárhelyi Székely Színház együttesére is, amelynek alapító tagjai egyben az Intézet irányt szabó tanárai is voltak. A színházak a művészi utánpótlásban nagy értékben támaszkodhattak a Művészeti Intézet színtagozatára. A kolozsvári színház 1949-ben például már 8 legfelsőbb éves akadémistát és három rendezőjelöltet sorolt be tagjai közé, s azok részt vettek a színház mindennapi munkájában. Megemlítjük, hogy a Művészeti Intézet magyar színművészeti hallgatói két vizsgaelőadással készültek: Szofoklész *Antigonéja* és Molière *Kényeskedők* című egyfelvonásosát adták elő. Bányai Éva, Harag György, Horváth Béla, Faluvégi Lajos, László Gerő, Lohinszky Lóránd, Lavotta Károly, Ille Ferenc, Nemes Sándor, Orosz Lujza, Sárközi Júlia, Tanay Bella, Török József adott ízelítőt tudásából.

1950-ben a Minisztertanács 1137/1950 számú törvényerejű rendelete alapján (*Monitorul Oficial*, 1950. november 6/101) és a Művészeti Bizottság 581-1951 számú végzésének megfelelően megalakult az önálló román és magyar tannyelvű Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet, azonos munkatervvel, de külön román és magyar tagozattal.

Az Intézet igazgatója Maria Cupcea színművésznő, tanulmányi igazgatója Szabó Lajos lett. A hallgatók összlétszáma 181; ezek közül 83 a román, 98 a magyar tagozaton.

Az első év végén a 14 végzős között 6 román és 8 magyar volt. A következő tanévben az igazgató Ștefan Braborescu lett. A beiratkozott hallgatók létszáma 231. Az 1952–53-as tanévben sikerrel végzett 17 hallgatóból a minisztérium megalapította a Nagybányai Állami Magyar Színházat. Közben az első évre felvehető hallgatók létszámát, a túltermelés elkerülése végett, a minisztérium 10-re korlátozta.

1954-ben az intézménynek összevonása következtében az Intézet román tagozatát, s a magyar tagozat rendező szakját Bukarestbe, a magyar tagozatot mint önálló intézetet az 1508-as számú minisztertanácsi határozattal (1954. augusztus 1.) szeptember 1-jei hatállyal Marosvásárhelyre helyezték át. Itt a Köteles Sámuel utca 6 szám alatti kétemeletes épületben kapott helyet. Idővel az Intézet valamennyi évfolyama számára gyakorló színpadot, majd 1962-ben egy kétszáz személyes gyakorló színházat építettek.

Az Intézet eredményes működését bizonyítja sok tehetséges végzettje.

1976-ban itt is, noha kezdetben burkolt formában, érvényesült a Ceaușescu-rendszer romanizáló politikája: az Intézetet román és magyar tan nyelvűvé alakították át, azt a magyar tanárok és hallgatók létszámának fokozatos csökkenése követte, míg a magyar tagozat csaknem teljesen elsovadt.

1989 a szellemi tereken is új pályákat nyitott. A bezártság után az európai színházi körforgásba való bekapcsolódás, a megújulás igénye nemcsak a színházművészetet, hanem a művészképzés alakítóit is önvizsgálatra készítette.

A feladat a szellemi műhelyek belterjességének megszüntetése, a minőséget termelő versenyhelyzet megteremtése volt, s mindezek alapján sürgetővé vált a legkorszerűbb módszerek bevezetése az oktatásba, a nyitott szellemű művészek képzése. A továbbra is román és magyar tagozattal működő marosvásárhelyi Intézet mellett az 1992–93-as tanévvel kezdődően Kolozsváron a Babeș–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészeti Karán működő Színház Tanszéken magyar színész-, rendező- és színháztudományi tagozat indult. Az 1995–96-os tanévben szárnyra is bocsátotta első színész- és teatrológus nemzedékét (a rendezői szak időközben megszűnt).

Az 1994–95-ös tanévtől kezdve Marosvásárhelyen is indult színháztudományi szak. Nagyon lényeges, hogy a két színészképző központ megnövekedett diáklétszáma hozzájárul ahhoz, hogy az 1989 előtti kivándorlási hullám következtében is lepusztult együttesek sorainak feltöltési időszaka megrövidülhet, megteremtve a minőségi színjátszás feltételeit.

Megjelent az 1000 éves a magyar iskola – Az erdélyi magyar felsőoktatás évszázadai című kiállítás és tudományos konferencia emlékkönyvében. Kiadta: a Bolyai Egyetem Barátainak Egyesülete, a Bolyai Egyetemért Alapítvány, Budapest, 1996.